

Tito Livio

Ab urbe condita, XXXIV, 1-7

La mobilitazione delle donne
a favore dell'abrogazione della
lex Oppia 195 -194 a.C

Gabriella de Angelis

L'occasione

- [1] Inter bellorum magnorum aut uixdum finitorum aut imminentium curas intercessit res parua dictu sed quae studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius et L. Ualerius tribuni plebi ad plebem tulerunt de **Oppia lege** abroganda. tulerat eam C. Oppius tribunus plebis Q. Fabio Ti. Sempronio consulibus in medio ardore Punici belli, **ne qua mulier plus semunciam auri haberet neu uestimento uersicolori uteretur neu iuncto uehiculo in urbe oppidoue aut propius inde mille passus nisi sacrorum publicorum causa ueheretur**. M. et P. Iunii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur nec eam se abrogari passuros aiebant; ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant; Capitolium turba hominum fauentium aduersantiumque legi complebatur. **matronae nulla nec auctoritate nec uerecundia nec imperio uirorum contineri limine poterant**, omnes uias urbis aditusque in forum **obsidebant**, uiros descendentes ad forum orantes ut florente re publica, crescente in dies priuata omnium fortuna matronis quoque **pristinum ornatum** reddi paterentur. **augebatur** haec **frequentia mulierum** in dies; nam etiam ex oppidis conciliabulisque **conueniebant**. iam et consules praetoresque et alios **magistratus adire et rogare audebant**; ceterum minime exorabilem alterum utique consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege quae abrogabatur ita disseruit:

La posta in gioco

- *semunciam auri*
- *vestimento versicolori*
- *iuncto vehiculo*
- *pristinum ornatum*
- auctoritate, verecundia, imperio virorum
- contineri limine
- augebatur frequentia mulierum
- conveniebant
- magistratus adire et rogare audebant

L'assedio

- [2] 'Si in sua quisque nostrum matre familiae, Quirites, ius et maiestatem uiri retinere instituisset, minus cum uniuersis feminis negotii haberemus: nunc domi uicta libertas nostra impotentia muliebri hic quoque in foro obteritur et calcatur, et quia singulas sustinere non potuimus uniuersas horremus. equidem fabulam et fictam rem ducebam esse uirorum omne genus in aliqua insula coniuuratione muliebri ab stirpe sublatum esse; ab nullo genere non summum periculum est si coetus et concilia et secretas consultationes esse sinas.[...] si ut plebis quondam sic nunc mulierum secessione leges accipiendae sunt. equidem non sine rubore quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perueni. quod nisi me uerecundia singularum magis maiestatis et pudoris quam uniuersarum tenuisset, ne compellatae a consule uiderentur, dixissem: "qui hic mos est in publicum procurrendi et obsidendi uias et uiros alienos appellandi? istud ipsum suos quaeque domi rogare non potuistis? an blandiores in publico quam in priuato et alienis quam uestris estis? quamquam ne domi quidem uos, si sui iuris finibus matronas contineret pudor, quae leges hic rogarentur abrogarenturue curare decuit." maiores nostri nullam, ne priuatam quidem rem agere feminas sine tutore auctore uoluerunt, in manu esse parentium, fratrum, uirorum: nos, si diis placet, iam etiam rem publicam capessere eas patimur et foro prope et contionibus et comitiis immisceri. quid enim nunc aliud per uias et compita faciunt quam rogationem tribunorum plebi suadent, quam legem abrogandam censent? date frenos impotenti naturae et indomito animali et sperate ipsas modum licentiae facturas: nisi uos facietis, minimum hoc eorum est quae iniquo animo feminae sibi aut moribus aut legibus iniuncta patiuntur. omnium rerum libertatem, immo licentiam, si uere dicere uolumus, desiderant. quid enim, si hoc expugnauerint, non temptabunt?

Fuori casa, per le strade, tutte insieme

- coetus, concilia, secretas
consultationes
- ut **plebis** quondam sic
mulierum secessionem
- in publicum procurrendi
- vias **obsidendi**
- viros alienos appellandi
- impotentia muliebri
- omnium rerum libertatem,
immo licentiam
- **expugnaverint**
- ius et maiestate viri retinere
- domi victa **libertas nostra**
in foro **conteritur et calcatur**
- singulas non **continuimus**
- universas horremus
- **virorum omne genus**
coniuratione muliebri
sublatum
- date **frenos** impotenti naturae
et **indomito animali** et sperate
ipsas modum **licentiae** facturas

L'assalto allo stato

- agmen mulierum
- **verecundia** singularum
- **maiestatis** et **pudoris** universarum
- quaeque domi
- **blandiores** in publico quam in privato
- domi vos
- suis **iuris** finibus contineret **pudor**
- et foro et contionibus et comitiis immisceri
- **ne** privatam rem **agere** feminas **sine tutore auctore**
- **in manu** parentium, fratrum, vivorum
- rem publicam capessere eas patimur

Dalla parità alla superiorità

- [3] Recensete omnia **muliebria iura** quibus **licentiam earum adligauerint** maiores uestri per quaeque **subiecerint uiris**; quibus omnibus **constrictas uix** tamen **continere potestis**. quid? si carpere singula et extorquere et **exaequari** ad extremum **uiris** patiemini, tolerabiles uobis eas fore creditis? **exemplo simul pares esse coeperint, superiores erunt.** [...] uolo tamen audire quid sit propter quod matronae consternatae **procucurrerint in publicum ac uix foro se et contione abstineant**? ut captiui ab Hannibale redimantur parentes, uiri, liberi, fratres earum? procul abest absitque semper talis fortuna rei publicae; sed tamen, cum fuit, negastis hoc piis precibus earum. at non pietas nec sollicitudo pro suis sed religio congregauit eas: matrem Idaeam a Pessinunte ex Phrygia uenientem accepturae sunt. quid honestum dictu saltem **seditioni** praetenditur **muliebri**? "**ut auro et purpura fulgamus**" inquit, "**ut carpentis festis profestisque diebus**, uelut triumphantes de lege uicta et abrogata et captis ereptis suffragiis uestris, per urbem **uectemur: ne ullus modus sumptibus, ne luxuriae sit.**"

Tremate, tremate...

- muliebria **iura...**
adligaverint... subiecerint
viris
- **constrictas vix continere**
potestis
- procucurrerint **in publicum**
- vix **foro** se et **contione**
abstineant
- seditioe muliebri
- *auro et purpura fulgamus*
- *carpentis vectemur*
- exaequari viris
- **simul pares...**
superiores
- ne ullus modus
sumptibus ne luxuriae sit

Il discorso del tribuno Lucio Valerio

- 7 [...] at hercule uniuersis dolor et indignatio est, cum sociorum Latini nominis uxoribus uident ea concessa **ornamenta** quae sibi adempta sint, cum insignes eas esse **auro et purpura**, cum illas **uehi per urbem**, se pedibus sequi, tamquam in illarum ciuitatibus non in sua imperium sit. **uirorum hoc animos uolnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parua mouent? non magistratus nec sacerdotia nec triumphi nec insignia nec dona aut spolia bellica iis contingere possunt: munditiae et ornatus et cultus, haec feminarum insignia sunt, his gaudent et gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarunt maiores nostri.** quid aliud in luctu quam purpuram atque aurum deponunt? quid cum eluxerunt sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque nisi excellentiorem ornatum adiciunt? scilicet, si legem Oppiam abrogaritis, non uestri arbitrii erit si quid eius uetare uolueritis quod nunc lex uetat: minus filiae, uxores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. nunquam saluis suis exiit seruitus muliebris, et ipsae libertatem quam uiduitas et orbitas facit detestantur. **in uestro arbitrio suum ornatum quam in legis malunt esse; et uos in manu et tutela, non in seruitio debetis habere eas et malle patres uos aut uiros quam dominos dici.** inuidiosis nominibus utebatur modo consul seditionem muliebrem et secessionem appellando. id enim periculum est ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Auentinum capiant. **patiendum huic infirmitati est, quodcumque uos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio uti debetis.'**

Oro e porpora: il *mondo* delle donne

- ornamenta
- insignes auro et purpura
- muliercularum quas etiam parva movent
- munditiae et ornatus et cultus ...feminarum insignia... hunc mundum muliebrem
- huic infirmitati
- non magistratus nec sacerdotia nec triumphi nec insignia nec dona aut spolia bellica iis contingere possunt
- et uos in manu et tutela, non in seruitio debetis habere eas et malle patres uos aut uiros quam dominos dici